

Joanna Ginter

Fòrmë lubią normë

Gramatyka kaszubska w działaniu

Klucz odpowiedzi
i komentarze do zadań

*Autorka dziękuje za pomoc
w sprawdzeniu wykonalności wybranych zadań
i opracowaniu klucza odpowiedzi
studentom III roku etnofilologii kaszubskiej:
Kacprowi Kamińskiemu, Monice Kapiszce
i Wiktorii Stolc.*

ÛCZBA 1.

Labializacja (s. 19)

Popularne zdanie wykorzystywane w dydaktyce szkolnej do zapamiętania liter spółgłoskowych, po których stawia się ò i ù: *Prosił bardzo Krzyś Grzegorza: chciałbym większe fale morza* (zob. np. E. Maszke, *Kaszëbsczi òdkriwca. Klasa 4, s. 25*).

1

Òna sã ùrodzëła w rujanie (X) • w zélnikù (VIII) • w gromicznikù (II) • w czerwińcu (VI). •• Òn sã ùrodzył w strëmiannikù (III) • w stëcznikù (I) • w/we łżëkwiacë (IV) • w gòdnikù (XII). •• Òno sã ùrodzëło w séwnikù (IX) • w maju (V) • w lëpińcu (VII) • w smùtanie/lëstopadnikù (XI).

Z alternacją mómë do ùczinkù w pòzwie *môj* (*môj* : *maju* – alternacjô ô : a).

2

Jo, lubiã chléb ze szmôłtã. • Nié, nie lubiã chleba ze szmôłtã. •• Jo, móm bracyńã/bracyńów • móm półbrata/półbratów • móm bracyńã/bracyńów i półbrata/półbratów. • Nié, ni móm bracyńë ani półbrata. •• Jo, widzã bôtë na jezorze. • Nié, nie widzã bôtów na jezorze. •• Jo, kùpił jem ùczbòwnik do kaszëbszczégò jãzëka. • Nié, nie kùpił jem ùczbòwnika do kaszëbszczégò jãzëka.

3

òjcã, starkã, prastarkã • Mestwina, Wartisława, Sobiesława • bracynama • sënë • półbracô/półbratowie • Sambòra • wùją

4

Np. Kaszëbóm/Kaszëbie, lëdzóm/człowiekòwi, nòdpisowi, akòrdionóm/akòrdionowi, bùdinkòwi, kłòbùkóm/kłòbùkòwi, ùczãstnikóm/bëtnikóm zjazdu

5

pasem → pasã • głòsem → głòsã • wrodzém → wrogã • Bòdzém → Bògã

6

Np. Damión – Damiana, Grzegórz – Grzegòrza, Gùstów – Gùstawa, Jarosłów – Jarosława, Julión – Juliana, Karól – Karola, Kadzmiérz – Kadzmierza, Łukòsz – Łukasza, Michòł – Michała, Nikòdém – Nikòdema

7

cëczer, òdżin, zédżer, czerz

8

nieùtcëwi, wòda, mòcny

Labializacjô je: pò cwiardëch spółzwãkach *p, b, m, w, f* • wiedzno pò samòzwãkù *e*.

Komentarz. Litera to znak, który widzimy i piszemy, a głoska to dźwięk, który słyszymy i wymawiamy. Labializacja dotyczy głosek (nie liter!), dlatego nie można stawiać mechanicznie *ò, ù* po każdej literze *p, b, m, w, f, k, g, h* (dwuznakowi *ch*), *a, o, e, u*, czasem bowiem (zwłaszcza w obcych słowach) te litery są wymawiane w inny sposób niż zazwyczaj. Zob. przykłady: *Chopin* [czyt. sz-o-p-e-n] – nie postawimy *ò* po *ch*, ponieważ dwuznakowi *ch* odpowiada tu głoska *sz*; *Richelieu* [r'-i-sz-e-l'-j-e] – nie postawimy tu *ù* po *e*, ponieważ litera *u* nie jest wymawiana (nie ma tu głoski, która mogłaby ulec labializacji).

A

Poziomo: *placu* (nie *placù*), *zesziwka* (nie *zesziwku*), *zwëkù* (nie *zwëku*) • Pionowo: *zwòna* (nie *zwóna*, *zwona*), *lëstu* (nie *lista*), *kòłpia*, *métra* (nie *metra*)

B

wùją, pólbratã, bracyname • sniegù, deszczã, mrozu • jiwrach, drëszë/drëchòwie • Szczepanowi, òjcu, starkòwi

C

lëdzóm • brifkã • brifczy • króm

ÙCZBA 2.

1

Òn je gbùrã • rëbòkã • brifką. •• Òna je szandarką • dozérnicą. •• Òni są juristama • kùcharzama. •• Òne są doktòrkama.

2

Np. Mie czekawią lëteratura, spòrt, zwierzãta, ridowanié. • Interesëjã sã lëteraturą, spòrtã, zwierzãtama, ridowanim/ridowaniã. • Jem czekawi/czekawò lëteraturë, spòrtu, zwierzãt, ridowaniò/ridowaniégò.

3

Na westrzódkù je tãga, ale w jinszych môlach ni ma tãdzi. Na nordze swięcy słuńce, ale w jinszych môlach ni ma słuńca. Na pôłnim/pôłniu padô snieg, ale w jinszych môlach ni ma sniegù. Na wżénikù padô deszcz, ale w jinszych môlach ni ma deszczu. Na zôpadze wieje wiatér, ale w jinszych môlach ni ma wiatru.

4

ògrodze • rozmarin, rozmarin • pòsce •• drzewie • jabłuszkò •• bòrze • òwczarczik, òwczarczik • òwcë •• leszczënie • Kasza • lasã • knôpama

5

Czëtómë pò kaszëbskù dzecóm • Brzechwa dzecóm

6

błędny zapis: *Do ùzdrzeni!*

Komentarz. Formuła pożegnalna składa się z przyimka *do* i rzeczownika *ùzdrzenié* w dopełniaczu. Końcówki dopełniacza dla rzeczowników zakończonych na *-enié* są dwie: *-ô* i *-égò*, a więc poprawne konstrukcje to: *Do ùzdrzeniô!* i *Do ùzdrzeniégò!*

7

dzéwczã – dzecny ôrt • dzewùs – chłòpszczi ôrt

Komentarz. Rzeczownik *dzéwczã* łączy się z formami różnych wyrazów w rodzaju nijakim (*jedno, miało, bëło òblokté* (formy liczebnikowe i czasownikowe nie były jeszcze omawiane, ale można się domyślić ich znaczenia/funkcji na podstawie podobnych form w języku polskim). Z kolei *dzewùs* łączy się z formami męskimi: *drédzi, bét, miôt*.

8

pism-ò, pism-a, pism-ù, pism-ã, pismi-e, pism-ów / pism-ø, pism-óm, pism-ama, pism-ach • pismion-o, pismion-a, pismion-u, pismion-ã, pismioni-e, pismion-ów / pismión-ø, pismion-óm, pismion-ama, pismion-ach • pismi-ã, pismieni-a, pismieni-u, pismieni-ã, pismion-a, pismion-ów / pismión-ø, pismion-óm, pismion-ama, pismion-ach

Komentarz. Zasadniczo wyrazy *pismò, pismiono* i *pismiã* odmieniają się w ten sam sposób, tj. mają taki sam zestaw końcówek fleksyjnych (różnica dotyczy tylko końcówek w podstawowej formie: *pism-ò, pismion-o, pismi-ã*). Rzeczowniki te różnią się natomiast tematem fleksyjnym. W wyrazie *pismò* temat to *pism*, a w Ms. l.poj. *pismi* (a właściwie *pismń*, bo kierujemy się wymową, a nie

ortografią – wystąpiła tu alternacja *m* : *m̃*). W słowie *pismiono* temat to *pismion*, a w niektórych formach obocznie *pismoń* (ortograficznie *pismioni*; alternacja *n* : *ñ*) lub *pismión* (alternacja *o* : *ó*). W rzeczowniku *pismiã* podstawowy temat *pism̃* (ortograficznie *pismi*) rozszerza się większości form o dodatkową cząstkę *-eń-* (*pismień*, ortograficznie *pismieni* – w l.poj.) lub *-on-* (*pismion* – w l.mn.), obocznie *-ón-* (*pismión*; alternacja *o* : *ó*). Podobnie jak *pismiã* odmieniają się rzeczowniki *remiã*, *jimiã*, *plemiã*.

9

D. Pòmòrzémù / Pòmòrzu • Wn. Pòmòrzé • Nrz. Pòmòrzim / Pòmòrzã • M. Pòmòrzim / Pòmòrzu • W. Pòmòrzé •• D. Kaszëbóm • Wn. Kaszëbë • Nrz. Kaszëbama • M. Kaszëbach • W. Kaszëbë •• R. Pòmòrsczi • D. Pòmòrsce • Wn. Pòmòrską • Nrz. Pòmòrską • W. Pòmòrskô •• R. Kaszëbsczi • Wn. Kaszëbską • Nrz. Kaszëbską • M. Kaszëbsce • W. Kaszëbskô

10

Galerëjô – dziś lepiej: *Galeriô*

A

sëmienim/sëmieniã • prosãcã (prosã) • Szkòdã • łzów

B

a z blewiązkã • *e* ze sztriskã • *e* z kropkama abò pùntama • *o* z dakã

C

drëk • lud • dżòd • mùr • chléb • rebôka • skrzéla • dim • pòlów, pól • zwón • króm • kwiat • cud • roslënow, roslin • stów • rąk • dim • strën, strënów • grzib • slëwów, sliw • człowiek • wóz • sen • dąb • syn • szur • rôj • drzewiãt • strón, stronów • trôwa, trówów

ÛCZBA 3.

Trochę teorii

Uwaga na niedostrzeżoną przed drukiem pomyłkę na s. 53 (7. linijka od góry): w I wyd. książki niewłaściwie dobrano przykłady w nawiasach. Przykłady powinny być podane odwrotnie: czasownik dokonany to np. *napisac*, a czasownik niedokonany – *pisac*.

Nie tylko *rechòwac* (s. 49)

Polskie nazwy miejscowości i ich części (dzielnic, kolonii, wybudowań itp.), które zaczynają się od *Re-*: *Reblinko, Reblino, Reda, Redęcin, Redkowice, Redlice, Redłowo, Redwanki, Redystowo, Redzikowo, Reja, Rekcin, Rekownica, Rekowo, Renuszewo, Reskowo, Reszki, Retebunka, Retowo, Rewerenda*. •• Kaszubskie nazwy rozpoczynające się od *Re-*, których polskie odpowiedniki zaczynają się na *Ra-*: *Redënica* (pol. *Radunica*), *Redëszewò* (pol. *Radoszewo*), *Redostów* (pol. *Radość*), *Redoszkòwò* (pol. *Radoszkowo*), *Reduń* (pol. *Raduń*).

Kiedy *i*, a kiedy *y*? (s. 55)

Czasowniki *zilustrowac* i *zintegrowac* utworzono przez dodanie osobnego morfu (a dokładniej mówiąc: przedrostka) *z-* do wyrazów podstawowych *ilustrowac* i *integrowac*. Potencjalne zapisy *!zilustrowac* i *!zintegrowac* zaciemniłyby przejrzystość słowotwórczą tych wyrazów, dlatego przyjęto, że na granicy morfów mogą występować połączenia typu *zi*. Na granicy morfów mogą również występować inne zjawiska odbiegające od ogólnych reguł, jak np. labializacja *o* i *u* po spółgłoskach innych niż *p, b, m, w, f, k, g, ch* w wyrazach typu *pòdùpadac* (zob. zad. 6).

1

Np. Nazéwóm sã Marta. • Mieszkóm w Żukòwie. • Chòdzã do szkòłë. • Ùczã sã w liceùm w Kòscérznie. • Robiã w biòrze w firmie X. • Lubiã sã ùczëc kaszëbsczégò jãzëka. • Na pòłnié jém chãtno zupã i bùlwë.

2

Przódë Wòjk wstòwò z wërów i sã mëje. Pòtemù jé frisztëk. Dali òn sã ùczy w szkòle. Pòzni jé pòłnié, òbzérò telewizjã i grò/graje na kòmpùtrze. Na kùńcu òn kładze sã spac.

3

Popr. *Co ò tím mëslita?* – nieuzasadnione użycie formy grzecznościowej (*pòczestny fòrmë*).

4

Jidzece (wë) z nama do parkù? • Mòżece (wë) mie to wëtlómaczëc? • Wë jesce dzysò markòtny. • Wë môce baro fejn ùdbã.

5

ni mô – zaprzeczona forma 3 os. l.poj. czasownika *mieć*; informuje o tym, że ktoś/coś nie ma (tzn. nie posiada) kogoś/czegoś (*chtos/cos ni mô kògùs/czegòs*) •• **ni ma** – odpowiednik czasownika *nie jest*; wskazuje na nieobecność kogoś lub brak czegoś w danym miejscu (*ni ma kògùs/czegòs*)

Komentarz. Takie rozróżnienie istniało również dawniej (przed 1936 r.) w języku polskim. Odpowiednik kaszubskiego *ni mō* oddawano w piśmie, podobnie jak dzisiaj, za pomocą zapisu rozdzielnego *nie ma*, natomiast odpowiednik *ni ma* zapisywano łącznie: *niema*, np. „Ściskają się serca na myśl, że dwu najdzielniejszych orłów i przodowników polskiego lotnictwa niema już wśród żywych” („Wieczór Warszawski” 1932).

6

Labializacjô wëstãpiwô pò spòłzwãkach *p, b, m, w, f, k, g, ch*, a téż pò samòzwãkach i na zòczątkù słowa, np. *ùpadac* i *òbrazowac*. Żelë do słowa, jaczé sã zaczinô samòzwãkã, dodómë cos z przodu (np. *pòd-*, *z-*), to dali w tim placu mómë labializacjã – nie zmieniwómë wëmòwë spòdlowégò słowa.

Komentarz. Labializacja może występować także po innych spółgłoskach niż *p, b, m, w, f, k, g, ch*, ale tylko na granicy dwóch członów (morfów) w wyrazie złożonym, np. *pòdùpadac* (*pòd* + *ùpadac*), *zòbrazowac* (*z* + *òbrazowac*). Na granicy morfów mogą również występować inne zjawiska odbiegające od ogólnych reguł, jak np. występowanie litery *i* po *z* (w czasownikach typu *zilustrowac* i *zintegrowac* – zob. pytanie w ramce na stronie 55).

7

jô gòdóm, të gòdòsz, białka gòdô, më gòdómë, wa gòdôta, starszi gòdają, wë gòdòce • jô pòdóm, të pòdòsz, lëst pòdô, deszcz padô, më pòdómë, wa pòdôta, lëstë pòdają, wë pòdòce

Òsoblëwé je to, że w 3. persónie pòjedinczi lëczbë są dwie fòrmë: *pòdô* (regùlarnô) i *padô* (żelë jidze ò atmòsfericzné zjawiszczą).

8

W KSN je zapisónô fòrma *wskazëje*, a w SJP – kùnòszk *-ëjã*, tej zjinaka to: (*jô*) *wskazëjã, (të) wskazëjesz, (òn/òna/òno) wskazëje, (më) wskazëjemë, (wa) wskazëjeta, (òni/òne) wskazëjq, (wë) wskazëjece*. Òkróm tegò w KSN je téż fòrma *wskazywô*, tej pasownô mòże téż bëc òtmiana: (*jô*) *wskazëjã, (të) wskazywòsz, (òn/òna/òno) wskazywô, (më) wskazywómë, (wa) wskazywôta, (òni/òne) wskazywają, (wë) wskazywòce*.

Komentarz. Przedstawiony czasownik przyjmuje różne formy. Podstawowa (czyli bezokolicznik) to *wskazowac* (notowana w obu słownikach), ale w jednym słowniku (KSN) występują też warianty *wskazëwac* i *wskazywac*. Wniosek: w słownikach możemy znaleźć różne wzory odmiany jednego czasownika.

A

chwatac • dolegac • domëkac • karac • latac • òblakac • òbracac • òbrastac • pòdsëwac • pògarszac
• pòrzëcac • przechwalac • przescëgac • rozstawac • rozstrzëgac • rozsëchac • skladac • sprawdzac
• szëkac

B

jô nekóm, proszã, zëczã • të nekôsz, prosysz, zëczisz • òn/òna/òno nekô, prosy, zëczy • më nekómë,
prosymë, zëczimë • wa nekôta, prosyta, zëczita • òni/òne nekaja, proszã, zëczã • wë nekôce,
prosyce, zëczice

ÛCZBA 4.

1

miec (pol. *mieć*): miata/mia, miało, mielë, miatë • **gadac** (pol. *mówić*): gôdôt, gôdała/gôda, gôdało,
gôdatë • **znac** (pol. *znać*): znôt, znało, znelë, znatë • **widzec** (pol. *widzieć*): widzôt, widzala/widza,
widzelë, widzatë • **grac** (pol. *grać*): grôt, grata/gra, grało, grele • **palëc** (pol. *palić*): pôlit, pôlëto,
pôlëlë, pôlëtë • **zëc** (pol. *żyć*): zît, zëta, zëlë, zëtë • **mëc** (pol. *myć*): mëta, mëto, mëlë, mëtë • **czarzëc**
(pol. *czarować*): czarzit, czarzëta/czarza, czarzëto, czarzëtë • **mòdlëc sã** (pol. *modlić się*): mòdlit sã,
mòdlëta/mòdla sã, mòdlëlë sã, mòdlëtë sã • **szëc** (pol. *szyć*): szit, szëta, szëtë, szëlë • **wrócëc** (pol.
wrócić): wrócyt, wrócëta/wróca, wrócëlë, wrócëtë • **zgòdzëc** (pol. *zgodzić*): zgòdzyt, zgòdzëto,
zgòdzëlë, zgòdzëtë • **prosëc** (pol. *prosić*): prosëta/prosa, prosëtë, prosëlë, prosëtë • **grozëc** (pol.
grozić): grozyt, grozëta/groza, grozëtë, grozëlë • **pòpsëc** (pol. *popsuć*): pòpsut, pòpsëta, pòpsëtë,
pòpsëtë • **czëc** (pol. *słyszeć, czuć*): czut, czëtë, czëlë, czëtë • **òtrëc** (pol. *otrąć*): òtrëta, òtrëtë, òtrëlë,
òtrëtë • **zdzëwic** (pol. *zdziwić*): zdzëwit sã, zdzëwiło sã, zdzëwilë sã, zdzëwitë sã • **zrobic** (pol. *zrobić*):
zrobił, zrobita/zrobia, zrobitë, zrobitë • **wstãpic** (pol. *wstąpić*): wstãpit, wstãpiła, wstãpiło, wstãpilë
• **kòpnãc** (pol. *kopnąć*): kòpnãta/kòpnã, kòpnãto, kòpnãlë, kòpnãtë • **cygnãc** (pol. *ciągnąć*): cygnãt,
cygnãta/cygnã, cygnãlë, cygnãtë • **krziknãc** (pol. *krzyknąć*): krziknãt, krziknãta/krziknã, krziknãto,
krziknãtë • **ùrosc** (pol. *urosnąć*): ùrosta, ùrosto, ùroslë, ùroslë • **kłasc** (pol. *kłaść*): kłôdt, kładta, kładto,
kładlë/kładlë • **pasc/padnãc** (pol. *paść*): pôdt, padta, padto, padtë • **wlëzc** (pol. *wejść*): wlôzt, wlazta,
wlëzlë, wlëzlë • **piec** (pol. *piec*): piekt, piekto, pieklë, piektë

2

Òna ptiwa w jezorze. – pol. *Ona pływała w jeziorze.* → Òn ptiwôt w jezorze.

Òna ptiwô w jezorze. – pol. *Ona pływa w jeziorze.* → Òn ptiwô w jezorze.

3

służył • chòdzył • przëszedł • przëszedł • widzôł • stojało • bét • pòpchł (dziś w języku literackim raczej *pòpchnął*) • rzekł • zwrócëto • òbeszedł (òbszedł) • biegôł • zamkł (dziś zamknął) • wskòczył • bét • przëszło • dëszëto

Zëchta zapisowôł: **ch** jakno *χ* • **w** jakno *Ϝ* • **dz** jakno *З* • **cz** jakno *č* • mitkòsc – za pòmòcą sztriszka, np. *p* • labializacjã – za pòmòcą znakù *ɥ*, chtëren òznòczô zwãk [f], a téz pasowny lëtrë: *ɥé* [fɛ], *ɥo* [fɔ], *ɥú* [fɯ].

4

Tuszkòwskô Matka bëła stòrã chójką, jakô rosła w lese midzë wsama Tuszkòwë i Lëpùsz. Òna miała (mia) kòl 35 métrów wësokòscë, a ji òbjim to bëło 3,5 métra. Swòjã pòzwã zawdzãczywała (zawdzãczywa) òpòwiescë ò pòchòwie nòstarszi białczy z Tuszków. W szemarze jìglënë më czëlë brawãdã ò Tuszkòwsczi Matce.

5

Jónk i Tóna zjéżdzelë na sònkach. • Szimk szrëcowôł. • Zuzka jezdżëła (jezdza) na pùrgach. • Gabi i Hanka kùglatë snieżélca.

6

Topòr (abò Topór) • łzëkwiata • dokazów • cécharzã • ùrodzył • wëjachelë • skùńczył • ùkòzywałë

7

bëfë • sã wëretalë (wedle dzysòdniowi normë lepi *wëretelë*) • złupilë • bralë (lepi *bralë*) • zabralë (lepi *zabralë*) • zanioslë • òddalë (lepi *òddelë*) • napòdalë (lepi *napòdelë*) • wëdżinãlë • sã zawòliwalë (lepi *zawòtiwelë*) • chcelë

8

òdbét słuźbã • dobił do brzegù • zabét ò naji roczëznie

Zakùńczenié *-bét* òdpòwiòdò pòlsczémù *był* i je w czasnikach chtòpscżégò òrtu, co mają na kùńcu w nieòznacznikù *-bëc*, a w białgtòwsczim òrce – *-bëta*: *òdbét* = pòl. *odbył*; *dobét* = pòl. *(z)dobył*; *zabét* = pòl. *zabył* ‘zapomniał’). Zakùńczenié *-bił*, taczé jak w pòlsczim jãzëkù, je w czasnikach chtòpscżégò òrtu, co mają na kùńcu w nieòznacznikù *-bic*, a w białgtòwsczim òrce – *-biita*: *òdbił* = pòl. *odbił*; *dobił* = pòl. *dobił*; *zabił* = pòl. *zabił*).

9

kôlpë (tj. kôłpie)	przësłë	wielnô lëczba, niechtòpskòpersónowi ôrt
mòdrôczci	przësłë	wielnô lëczba, niechtòpskòpersónowi ôrt
wa [mòdrôczci]	bëlë	wielnô lëczba, niechtòpskòpersónowi ôrt
jezora	przësłë	wielnô lëczba, niechtòpskòpersónowi ôrt
wa [jezora]	spa	dëbeltnô lëczba w fùnkcyj wielnj; skróconô fòrma (òd <i>spata</i>)
wa [jezora]	mia	dëbeltnô lëczba w fùnkcyj wielnj; skróconô fòrma (òd <i>miata</i>)
jô	szedl	pòjedinczô lëczba, chtòpszczi ôrt
më	szlë	wielnô lëczba, chtòpskòpersónowi ôrt
lëdze	zwònilë	wielnô lëczba, chtòpskòpersónowi ôrt

Òsoblëwé je to, że we wiércze ni ma *ł* – w jegò placu je *l*.

Przësłë do mie // Przësłë do mie rôz dwa biôtë kôłpë / Cëz wa pòwiéta drëszë dwa / Dóm wama dwie swiëce na drogã / Niech sã pòłã długò na ti drodze biôłi. // Przësłë do mie rôz dwa mòdrôczci z zëta / Dzeż wa bëlë tak długò wa drëszë dwa / Dóm wama na drogã mòje nowe bôtë / Na tã długã biôłã drogã piòszczëstã. // Przësłë do mie rôz dwa jezora z gładã / Dzeż wa spa tak długò przëjòcele mòji / Dóm wama mòje òczë na samò głãbòczë dno / Żebë wa mia co òd mie na pamiątkã. // Przësłë do mie rôz dwie gwizdë z nieba / Żebë jô z nima szedł w tã drogã wësokã / Wzälë mie pòd pazëchã a tej më szlë / A wkòł lëdze zwònilë, zwònilë zwònama.

Komentarz. Ostatnia litera w wyrazie *szedl/szedł* jest niema, a zatem nie zachodzi tu zjawisko bylaczenia – zapis litery *ł* jest tu wyłącznie umowny. Zazwyczaj w tekstach pisanych po bylacku pomija się niewymawiane *ł* (zob. np. *szed* w tekstach publikowanych w „Pomeranii” i „Stegnie”).

10

Np. Hieronim Derdowski ùrodzył sã 9 strëmiannika 1852 rokù we Wielu, a ùmarł 13 zëlnika 1902 rokù w Winónie w Americë. Ùczył sã w elementarny szkòle w swòji wsë i progimnazjum kòł Lubawë, a pòtemù bël ùczniã sztërzech gimnazjów. Edukacjã skùńcił w 1870 rokù. Pòzni òn robił w ksãgarnie w Pòznaniu, a téz jakno priwatny szkòlny, dolmaczëra, redaktòr. W 1885 rokù Derdowski pòjachòł do Americzi i tam bël redaktòrã pismiona „Wiarus” a ótemknął ksãgarniã. Òn pisòł dokazë pò kaszëbskù – midzë jinszima *Ò panu Czòrlńszcim, co do Pùcka pò sęcë jachòł*. Ùziwòł rozmajitëch przezwësków, na przëmiar *Jarosz Derdowski* abò *Kaszëba*.

A

pòjachelë • robitë • czëtëlë • napisòł • czwiczëta/czwicza

B

częta • schòwòt • dôwòta/dòwa • dòt • òżeniła sã • zepsuł • mrozęta • zazdrzòt

ÙCZBA 5.

1

wiòldzi miech (Wn., pòjedinczò l., chłopszczi ô.) → wiòldzi miech • **rozmajité stronë** (Wn., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → rozmajitò strona • **wiòldzé òceanë** (N., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → wiòldzi òcean • **wësoczé górë** (N., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → wësokò góra • **nieòbeszłé lasë** (N., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → nieòbeszłi las • **zeloné rówiznë** (N., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → zelonò rówizna • **nadzé pùstinië** (N., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → nagò pùstiniò • **niebieszim tronie** (M., pòjedinczò l., chłopszczi ô.) → niebieszci trón • [**swiat piãkny** (N., pòjedinczò l., chłopszczi ô.) → piãkny swiat] • **dłudzé, złoté loczi** (N., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → dłudzi, złoti lok • **biédną stronã** (Wn., pòjedinczò l., białczci ô.) → biédnò strona • **jałowé, piòszczësté pòla** (Wn., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → jałowé, piòszczësté pòle • **rozmajité òkrëszënë** (N., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → rozmajitò òkrëszëna • **kaszëbsczé piòszci** (Wn., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → kaszëbszci piòsk • **snòżã mòzajkã** (Wn., pòjedinczò l., białczci ô.) → snòżò mòzajka • **piãknã kròjnã** (Wn., pòjedinczò l., białczci ô.) → piãknò kròjna • **piãkné jezórka** (Wn., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → piãkné jezòrkò • **krãcóné rzëczy (i strëdżi)** (Wn., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → krãcónò rzëka (i strëga) • **pëszné górczi** (Wn., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → pësznò górka • **stronã piãkniészã** (Wn., pòjedinczò l., białczci ô.) → piãkniészò strona • **wiòldzi jantòr** (Wn., pòjedinczò l., chłopszczi ô.) → wiòldzi jantòr • **kaszëbskich jezór** (R., wielnò l., niechłopskòpersónowi ô.) → kaszëbsczé jezoro • **smiertelnym niebezpiekù** (M., pòjedinczò l., chłopszczi ô.) → smiertelny niebezpieek • **całim sercã** (Nrz., pòjedinczò l., dzecny ô.) → całé serce • **skrzidlati lew** (N., pòjedinczò l., chłopszczi ô.) → skrzidlati lew • **nòwiãkszi kaszëbszci skòrb** (Wn., pòjedinczò l., chłopszczi ô.) → nòwiãkszi kaszëbszci skòrb • **czòrny Grif** (N., pòjedinczò l., chłopszczi ô.) → czòrny Grif

Komentarz. Związek *swiat piãkny* został wzięty w nawias kwadratowy, ponieważ różni się pod względem budowy od pozostałych wyrażzeń (jest to połączenie podmiotu i części orzeczenia – orzecznika: swiat je piãkny, podczas gdy w pozostałych wyrażeniach przymiotnik jest przydawką). Rodzaj ustalono na podstawie przymiotnika (męski, żeński i nijaki w l.poj. oraz męsko-

i niemęskoosobowy w l.mn.). Taki podział na pięć rodzajów (zwany klasyfikacją syntaktyczną) jest coraz częściej stosowany również w stosunku do rzeczowników, choć tradycyjnie w ujęciu szkolnym podaje się, że rzeczownik ma stały rodzaj: męski, żeński lub nijaki, także w liczbie mnogiej (to tzw. klasyfikacja semantyczna).

Herojowie – np. Bóg: dobri, zadowòlony, czèti • Aniól Kaszëb: trosklëwi, zawstëdzony, wdzãczlëwi
• Grif: czòrny, widzałi, mòcny

2

Np. 1. òczë: mòdré, nosy brële • gãba: piegòwatô • nos: prosti •• 2. włosë: czòrné, dwa splotë • òczë: kòsé, bruné • gãba: bladô • nos: môli •• 3. włosë: bruné, prosté, mô kónszi ògón • òczë: wiòldzë, zeloné; gãba: ùbrunionô; nos: zadzarti

3

Np. Jak òna je stòrô? Òna je 16 lat stòrô. • Jak òno je stòré? Òno je 3 lata stòré. • Jak òni są stòri? Òni są 18 lat stòri. • Jak òne są stòré? Òne są 24 lata stòré.

4

To je krótczé, to je dłudzé [końcówki rodzaju nijakiego], to kaszëbskô stolëca. / To są basë, to są skrzëpczi, to òznòczô [alternacja: òznaczac – òznòczô] Kaszëba.

5

bëstri – bystry (metodą eliminacji: bestri – pstrokaty)

szczeri – szczery (metodą eliminacji: szczëri – hojny)

6

Lubòtny Drëszë! • Wszëtczégò dobrégò! • Szczestlëwëch Gòdów! • Pòczestné Wastné i Tczëwòrtny Wastowie!

7

Przykładowa wypowiedź:

Na òdjimkù widzYMë paradną jizbã, w jaczi je wiele rozmajitëch zachów. Wszëtkò tam je ùpòrzãdkòwóné.

W nòrcë stoi wiòlgò cemnoszarô zófa, jakò zajimô nôwiãcy rëmù. Na ni leżã zògłówczi, midzë jinszima w ptòchë. Przed nią stoi drzewiany stólik na brunym wëscélòkù. Na stolikù je widzec wazón z kwiatama i talërz z nowòmòdnyma swiécama: biòłą i mòdrã. Kòl zófë z jedny stronë je lãpa,

a z drëdži – beczka, co robi za mébel. Kòl ti beczci stoi biôtò kòmóda, a na ni są jesz jedne kwiatë a lãpión. Dali mómë wiôlgã roscëñã – skrzydłokwiat.

Na scanie, co je za zófa, są môté biôté òkna. Midzë nima wisy stòri zédzer, a na drëdži scanie – òbrôz. Z pòsowë zwisają dwa krutopczy z roscënama. Roscënka je téz na pòlëcë za zófa.

Na jizba je ùrządzonô minimalisticzno. Dzãka wiele roscënom wëdówô sã żëwô i ùbëtnô. Mëszlã, że mòże tu spãdzëc dobri czas.

8

Np. òd mëmë • bez cëkru • za kandidatã • na wsë • w szkòle • w dót

A

Z môti skrë wiôldzi òdżin. • Z gòtégò nieba nie padô. • Bëlniészé òkò swòje jak cëzëch dwòje. • Òd dładzich lëdzy Pón Bóg miarã stracył. • Głupã nòdzejã nicht sã nie najé.

B

bëlny krómòwi – pòjedinczô l.: N. bëlny krómòwi • R. bëlnégò krómòwégò • D. bëlnémù krómòwémù • Wn. bëlnégò krómòwégò • Nrz. bëlnym krómòwim • M. bëlnym krómòwim • W. bëlny krómòwi •• wielnô l.: N. bëlny krómòwi • R. bëlnëch krómòwëch • D. bëlnym krómòwim • Wn. bëlnëch krómòwëch • Nrz. bëlnyma krómòwima • M. bëlnëch krómòwëch • W. bëlny krómòwi

bëlnô krómòwô – pòjedinczô l.: N. bëlnô krómòwô • R. bëlny krómòwi • D. bëlny krómòwi • Wn. bëlnã krómòwã • Nrz. bëlnã krómòwã • M. bëlny krómòwi • W. bëlnô krómòwô •• wielnô l.: N. bëlné krómòwé • R. bëlnëch krómòwëch • D. bëlnym krómòwim • Wn. bëlné krómòwé • Nrz. bëlnyma krómòwima • M. bëlnëch krómòwëch • W. bëlné krómòwé

ÛCZBA 6.

Podajemy godzinę (s. 100)

Połączenie *do pòtnia* jest utartym zwrotem używanym przy podawaniu czasu. W pozostałych kontekstach we współczesnej literackiej kaszubszczyźnie wyrazy *do* i *pòtnié* połączymy w inny sposób: *do pòtniô* albo *do pòtniégo* (-ô i -égò to końcówki D. l.poj. rzeczowników rodzaju nijakiego zakończonych na -é).

1

60 – szescdzesąt • 58 – piãcdzesąt òsmë/òsem • 33 – trzëdzescë trzë • 102 – sto dwa • 17 – sëtmenòsce/sëdmënòsce/sëdemnòsce • 106 – sto szesc • 974 – dzewiãcset sëtmedzesąt/sëdmëdzesąt/sëdemdzesąt szterë • 765 – sëtmeset/sëdmëset/sëdemset szescdzesąt piãc • 31 – trzëdzescë jeden

2

Hot dog kòsztëje sëtme (sëdmë/sëdem) złotëch i szterdzescë dzewiãc groszi. • Kawa kòsztëje jednòsce złotëch i piãcdzesąt groszi. • Zupa kòsztëje szternòsce złotëch i trzëdzescë groszi. • Hambùrger kòsztëje dwadzescë sëtme (sëdmë/sëdem) złotëch i szterdzescë dzewiãc groszi. • Wafel kòsztëje piãtnòsce złotëch i sëtmedzesąt (sëdmëdzesąt/sëdemdzesąt) groszi. • Pizza kòsztëje trzëdzescë jeden złotëch i dzewiãcdzesąt dzewiãc groszi.

3

Brëkùjã jednã kòstkã masła, dwa bròtë chleba (dwa chlebë), dzesãc jòjków, dwanòsce kartonów mléka, szesc bùdlów bąbelwòdë i jeden kòma dwa kilo wiszniów.

4

gòdnik – dwanòsti • gromicznik – drëdзи • lëpińc – sódmi • lżëkwiat – czwiòrti/czwòrti • môj – piãti • rujãn – dzesãti • séwnik – dzewiãti • smùtan – jednòsti • stëcznik – pierszi • strëmiannik – trzeci • zélnik – ósmi

5

Òni sã drëdзи, trzeci. • Òne sã pierszé, drëdzé, trzecé.

6

dzesãc pò dzesãti • dwadzescë piãc do piãti / za dwadzescë piãc piãtò • sëtme (sëdmë/sëdem) do drëdзи / za sëtme (sëdmë/sëdem) drëgò • dwadzescë piãc do dwanòsti (pòłnia) / za dwadzescë piãc dwanòstò (pòłnié) • piãc pò piãti • minuta pò dwanòsti (pòłnim) • pòł jednòsti • dwadzescë jeden do dwanòsti w nocë / za dwadzescë jeden dwanòstò w nocë

7

Zdënk Pòlsczi z mòrzã béł dzesãtëgò gromicznika tësãc dzewiãcset dwadzestëgò roku. • Bùlla z pierszã nadczidkã ò Kaszëbach pòchòdzy z dzewiãtnòstëgò strëmiannika tësãc dwasta trzëdzestëgò ósmëgò roku.

8

troje • dwóch • jedno • sétmě/sédmě/sédem • czworo/czwòro • pierszim

9

Szlachë dëbeltny lëczbë nalëzemë w pòlsczim wielnikù, co nazëwô lëczbã 200.

Komentarz. Przyjrzyj się budowie tych liczebników. Są to zrosty, które powstały przez sklejenie się dwóch wyrazów, z których pierwszy wskazuje na liczbę set (czyli setek, jakbyśmy powiedzieli dziś po polsku), a drugi jest formą wyrazu *sto* (M. l.mn. *sta*, D. l.mn. *set*):

	CSB	PL
100	(jedno) sto	(jedno) sto
200	dwa sta	dwie ście
300	trzë sta	trzy sta
400	sztërë sta	cztery sta
500	piãc set	pięć set
600	szesc set	sześć set
700	sétmë set	siedem set
800	òsmë set	osiem set
900	dzewiãc set	dziewięć set

Na tym tle nietypowo prezentuje się połączenie *dwie ście*. Dawna forma *ście* to M. l.podw.: *jedno sto*, *dwie ście*, *trzy sta*, *pięć set*. Porównaj to z innymi pozostałościami po liczbie podwójnej: *oko* (1 szt. – l.poj.), *oczy* (2 szt. – l.podw.), *oka* (3+ szt. – l.mn.); *ucho* (1 szt. – l.poj.), *uszy* (2 szt. – l.podw.), *ucha* (3+ szt. – l.mn.); *jedno słowo*, *dwie słowie* (w powiedzeniu: *mądrej głowie dość dwie słowie*), *trzy słowa*.

A

piersi • drëdżi • trzecò • czwiôrti/czwòrti • piąti • szóstò • sódmò

ÛCZBA 7.

Na rozgrzewkę

1. Jidzeta <u>w</u> a z <u>na</u> ma do kina?	😊
2. Jem pòszedł z <u>ni</u> a do krómù.	😊
3. <u>Ò</u> ne nie piselë lëstów do nënczi.	😞 (óni)
4. Móm pitanié do <u>was</u> zi szkólnégò.	😞 (waszégò)
5. <u>T</u> o je <u>naj</u> pùjk.	😊
6. <u>Ò</u> n przeszedł ze <u>sw</u> òjã córkã.	😊

7. <u>To</u> bëto <u>mòjé</u> rojenié.	😞 (mòje)
8. Wasto Markù, chcã <u>wóm</u> <u>cos</u> rzeknãc.	😊
9. <u>Mòja</u> drëszka mieszkô w Kartuzach.	😊
10. Jem widzôł <u>jà</u> w krómie.	😞 (jã)
11. Widzã <u>naszã</u> szkólnã.	😞 (naszã)
12. <u>Të</u> wiedno mëslisz blós ò <u>se</u> .	😊
13. Mëszlã ò <u>nëch</u> ksążkach.	😊
14. <u>Òna</u> pisze do <u>mje</u> lëst.	😊
15. Widzysz <u>të</u> <u>tégò</u> knôpa?	😞 (tegò)
16. Rëbôk to chłop, <u>chtërny</u> łowi rëbë.	😞 (chtëren)
17. Móm pitanié do <u>të</u> chłopa.	😊
18. Gramatika to nie je dlô <u>naju</u> jiwër.	😊
19. <u>To</u> bëła jaka, <u>jaka</u> mie sã widzy.	😞 (jakô)
20. Wcyg mëszlã ò <u>cebie</u> .	😊

Komentarz. Uwaga na wyraz *to*, który może pełnić różne funkcje i należeć do różnych części mowy. W zdaniach 16 i 18 *to* nie jest zaimkiem wskazującym (odpowiadającym na pytanie *co?*), ale łącznikiem, który wiąże podmiot (*rëbôk*, *gramatika*) z orzeczeniem imiennym: *to* (w domyśle: *je*) *chłop*, *to* *nie je jiwër*.

Pytanie ze s. 108

Wôs Bùdzysz – *wôs* to spotykany niekiedy wariant formy zaimkowej *was*, a *bùdzysz* to forma 2. os. l.poj. czasownika *bùdzëc* w czasie teraźniejszym, a zatem połączenie to można przetłumaczyć na język polski dosłownie jako *was budzisz / budzisz was*, a przenieśnie – jako *budziciel*. Polski odpowiednik członu *Wôs*, czyli *Woś*, nie przypomina zaimka *was* ani graficznie, ani fonetycznie, więc jego etymologia może dziś być zupełnie nieprzejrzysta.

1

niã • Ji ksążka je baro czekawô. • To są kwiatë dlô nich. • Nie znóm sã na tim.

2

Ten darënk je dlô **cebie/ce**. • Jô widzôł **gò/jegò** we Gduńskù. • Dzysô w szkòle ni ma **jich/jejich**. • Më gòdelë na ùczbach ò **nich**. • Ma jesta doma z **wama**.

3

tã mòdrã kòszlã, chtërna • ne skórowé bôtë • ji ùlubionã arbatã, jakô

4

Np. Lubòtnicë kawë gòdają, że **ji** picé je dobré, czej ce bierze na spik. Wòrt równak pic **jã** rozëmno i trzëmac miarã – **ji** przekroczenié czãsto prowadzi do nerwów, bólow głowë, jiwrow ze spanim. Nòlepi skùńczëc na trzech taskach **tegò pitkù** – jak **jich** je wiãcy, mòze to bëc lëché dlô twòjégò zdrowiô.

5

Naja Szkòta – pòzwa ze standardowã fòrmã • *Najô Ùczba* – lepi bë bëto napisac *Naja Ùczba*, ale dodòwk do czãdnika pòwstòł w 2007 r., czedë norma nie bëła jész tak wëraznô.

6

twòjich • najégò/naszégò • swòjich • mòjim

7

Mòm dlô was bëlny bédënk. Chcã, zebë wë z nama pòjachelë na latné ferie. Mòzece wzac z sobã swòjégò/waszégò psa, a Ana bãdze dozerac waszi chëczë. Chcemë spãdzëc z wami përnã czasu.

A

swòji • mie • jegò • twòji • waju

B

	pòjedinczô lëczba	wielnô lëczba
N.	naj trzeci piãkny plac	naje trzecé piãkné place
R.	najégò trzecégò piãknégò placu	najich trzecëch piãknëch placów
D.	najémù trzecémù piãknémù placowi	najim trzecym piãknym placóm
Wn.	naj trzeci piãkny plac	naje trzece piãkné place
Nrz.	z najim trzecym piãknym placã	z najima trzecyma piãknyma placama
M.	ò najim trzecym piãknym placu	ò najich trzecëch piãknëch placach
W.	naj trzeci piãkny placu	naje trzece piãkné place

ÙCZBA 8.

1

Mëmczin • płotã • chëczë • biôlégò • czòrny • zeloné • czelkùją • wëtikają • sadzëła • salôtã • mëmczëna • cemnozelonô • szpëglëją • madòsz • klemstrëjesz • niszcisz • zdzyrzëła • òczama

Komentarz. Uwaga na różne nienormatywne formy w rozmaitych drukowanych wersjach tego tekstu, np. *chëczy* (tak w: A. Budzisz, *Twórczość kaszubskojëzyczna*, „Biblioteka Pisarzy Kaszubskich”

t. 13, Gdańsk 2019, s. 307) czy *òczami* (tak w: M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù*, Gdańsk 2008, s. 87).

znankòwnikòwé mionoczesniczi: ògrodzony, wëplotłim, wëgrabioné, òbsadzoné, òbkrańcowóné, wësënioné, zasóné, farwòwónym

przëczasnikòwi mionoczesnik: ùsmiéchajacë sã

2

Kwiatë rosnaćé w ògrodze: astra (pol. aster), bes (biòli, mòdri), gòzdyk, lelijò (dziś lepiej: leliò), nadzëtk, nòrcës, òrikel/òrikla (pol. pierwiosnek), rezéda, róza dëbeltowò, słoniecznik, sztífmuterk (pol. bratek), tëlpon (pol. tulipan); ponadto mniej oczywiste, np. bòzé drzewkò (pol. dziurawiec), szalwija (pol. szalwia)

Brzòd rosnaćy w ògrodze: krësbera (dziś bardziej znane nazwy: krëzbùla, ãgrest), malëna, swiãtojanka; ponadto mniej oczywiste, np. czòrny bes, drzón (pol. głóg, tarnina)

Ògardowizna rosnaćò w ògrodze: bób, cëbùla, łëczk (pol. szczypiorek), marchew (dziś lepiej: marchiew), pasternòk, piotrëszkã, rabarba, salòta, wrëk

3

Np. Przez cały wieczór tańczono. • Tuwò bëło głosno spiéwóné. • Na lekcjach czyta się i pisze. • Òb ferie òstòł skùczony remónt szkòłë. • Mieliśmy gości i wszystko zostało zjedzone. • Tak to je robioné w naji szkòle.

4

Np. Stòri ùsòdk z apartną spłóczką òstòł zmieniony na taczì nowòmòdny, pòdwiészóny. • Biòto-szaré scanë òstałë ùrozmajoné czòrnyma elementama. • Plastikòwò szczotka i bùdelka z płëñã òstałë schòwóné. • Toaletowi papiór òstòł przewiészóny na procëmległą scanã, a rãcznik – blëzi ùmiwalczì. Ne zdania sã zapisóné w biérnym ùstawie. Nie je letkò zjinaczëc je na czynny ùstów, bò jidze tuwò òsoblëwie ò samą czinnosc (co je zrobioné), a nie ò ji wëkònywòcza (chto to zrobił) – nie je wiedzec, chto bë miòł bëc nym wëkònywòczã, tej w zdaniach w czynnym ùstawie bë felowało pòdmiotu. Biérną starnã stosëjemë, czej czinnosc je dëcht wòźniészò jak wëkònywòcz i drãgò wcygnąc pòdmiot do zdaniò.

5

Wieczera òsta przëszëkòwónò przez starkã. • Wczora frisztëk i wieczërã bëłë szëkòwóné przez tatka. • Spròwdzënk bëł pisóny przez szkòłowników w zalë numer 12. • Tam je pisóny egzamin z matematiczi. • Spròwdzënk òstòł przez nas napisóny na sztërë z plusã.

Czej czinnosc dzeje sã terô (w ternym czasie), ùziwómë czasnikòwëch fòrmów *je* i *są* (*je szëkòwóny, je pisóny*). Czej czinnosc dzejała sã czedës (w ùszlim czasie), wëbiérómë fòrmë *òstôł, òsta(ła), òstało, òstelë, òstałë*, zelë òna bëła jednorazowô i skùńczonô (czasniczi dokònóné: *òsta przëszëkòwónô* ← *przëszëkòwac*; *òstôł napisóny* ← *napisac*), abò *bël, bëła, bëło, bëlë, bëłë*, zelë òna sã pòwtôrza, bëła rozcygniãtô w czasie abò nie òsta skùńczonô (czasniczi niedokònónë: *bëlë szëkòwóné* ← *szëkòwac*; *bël pisóny* ← *pisac*).

6

W lasu ni mòże kùrzëc. • W lasu ni mòże trãptac pò kwiatach. • W lasu nót je wërzëcac smiece blós do smiecëcha. • W lasu ni mòże robic grilla.

7

2. Nalëzenié przez Remùsa na zómkòwiskù czôrnégò grónka i zlotégò miecza a zapłacenié za to skórą
• 3. Szukanié przez Remùsa Stròszka na pùstkòwiu a zôczątk chòdzeniô w gromadze z Martą na nõùkã
• 4. Wëpùscenié Stròszka na pùstkòwié a walka Remùsa z Gòliatã i na nim dobëcé
• 5. Retowanié Żëda Gabë òd mrozowi smiercë i kùpienié przez Remùsa pierszi ksążczy a czerwiony blewiączczy dlô Martë

A

zasóné • warzãcy • warzoné • zamklô • òtmikajãcô

B

chwôlenié • gòdanié • kòzanié • miészanié • spiéwanié • szukanié • trãbienié

ÛCZBA 9.

Na rozgrzewkë

1 pkt: czëti • gòdóny • pisóny • ùpiekli • nakładli •• 2 pkt: czëtóny • zrobiony • òdemkli • wzãti • jachóny •• 3 pkt: òdemkli/òtemkli • sprzedóny • wëpiti • czëtóny, gòdóny • przegróny, stracony

1

(stolik) zajãti • (dwiërze) zamklé • (aptéka) òdemklô

2

òrzeczenia: gòdają • zapisëje • ni mô • nosy • je wëjachóny • widzy • wié • dzeje • przebiwò • óbjéżdżò • Sedzy • jidze

mionowé òrzeczenié: *je wëjachóny* – na kòstrukcjò nôlepi òddôwò to, że czinnosc wërzekłò czasnikã *wëjachac* je mòcno sparłãczonò z pòstãpnyma czinnoscama (*widzy i wié*); „wëjachanié” farmazyna wcyg dérëje (nie je skùńczoné), czedë òn *widzy i wié*

ùszli czas: *Lédze gòdelë, że farmazyn swòjã dëszã zapisywòł/zapisowòł diòbłtu. Za to nigdë ni miòł biédë, bò mù diòbét nosył pieniãdze. Czej òn dze wëjachòł (abò w zaùszłim czasie: bét dze wëjachóny), tej òn wszëtkò widzòł i wiedzòł, co sã ù negò doma dzejało, bò przebiwòł w dwùch mòlach naròz. Co dzén ò dwanòsti w nocë farmazyn òbjéżdżòł swòje dobra. Sedzòł w brice zaprzëgli w szterë kònie, co jima z pëska szedł òdzin.*

3

Co je zòroné, mùsz¹ bëc zbrónowóné. – pasywny ùstòw (*co je zòroné = co chtos zòròł; mùsz bëc zbrónowóné = chtos to mùsz zbrónowac*) • Dze cos na zómk je zamkté, tam wiedno cos mùsz bëc. – pasywny ùstòw (*cos je zamkté = chtos zamknął cos*) • Mô serce òdemkté, ale miész zamkti. – dorazné sparłãczenia (*jaczé serce? jaczi miész?* – znanczi serca i miészka) • Pijòk mô gardło mòsagã wélóné. – dorazné sparłãczenié (*jaczé gardło?* – znanka gardła) • W jagwańce skrzëpczi sã zamkté. – pasywny ùstòw (*skrzëpczi sã zamkté = chtos zamknął skrzëpczi*)

4

Jò móm ju wszëtkò zabëté. • Ju mómë zjadłé pòłnié. • Mòta ju skùńczoné?

5

Np. 2. Nié, jész ni móm nauczóné. A të? • 3. Jò prawie tész nie jem nauczónò.

6

bét ùlepił • bét pòstrzëgl • bét przemówił

7

Jem czëła òd Agnésë, że Łukòsz **bét sã òzenił** z Gòszã. • Bëlno jem sã nauczëła kaszëbsczëgò, bò jò **mia/miała wzãté** czile dodòwkòwëch ùczbów. • Mòrcën przësedł na parking i naròz zmerkòł, że chtos **miòł ùkradłé / bét ùkròdł** jegò autòł. • Mój drëch òdemknął wino, co òn je **miòł zrobioné / bét zrobił** czile lat nazòd. • Òrganizatorzë przëszëkòwelë materiałë ze słowama papieża do

¹ Uwaga na niedostrzeżoną przed drukiem literówkę: w I wyd. książki jest błędny zapis mùsz.

Kaszëbów, jaczé òn **miôł rzekłé / bét rzekł** w Gdinie w 1987 r. • Mack **bét sã** równak **òpamiãtôł** i za sztërk wszëtò jima rzekł.

Komentarz. Najbardziej typowa dla kaszubszczyzny konstrukcja w czasie zaprzeszyłm składa się z formy czasownika *miec* w czasie przeszłym (*miôł, mia/miała* itd.) oraz imiesłowa przymiotnikowego biernego z końcówką *-é* (np. *ùkradłé, zrobioné, rzekłé*). Czasem jednak taka konstrukcja może wydawać się dość sztuczna (*miôł òżenioné, miôł òpamiãtóné*) – ze względu na sztuczność imiesłowa (raczej nie używa się form *òżeniony* i *òpamiãtóny*). Popularny imiesłów nawiązujący do stanu cywilnego to nie tyle *òżeniony*, ile *żeniati*, jednak zdanie *òn bét żeniati* (po polsku: *on był żonaty*) znaczy coś nieco innego niż *òn bét sã òżenił*.

A

proszonô • włożoné • wëjachóny • zjadłé • zjadłé

B

Òna mô ùmëté rãce. • Òn je zmòkli. • Òni mają napisóné ksążkã. • Mómë kùpioné chëcz.

Komentarz. Konstrukcje z *miec* są częstsze, gdy w zdaniu oprócz podmiotu i orzeczenia znajduje się dopełnienie [(*ùmëc*) *rãce, (napisac)* *ksążkã, (kùpic)* *chëcz*], a konstrukcje z *bëc* – gdy nie ma dopełnienia.

ÛCZBA 10.

Wzór odmiany czasownika w trybie rozkazującym – pełna wersja tabeli ze s. 144 (do przerysowania i przepisania w wolnym miejscu w I wyd. książki):

	jô	të
1 pers.	–	zapiszëmë/zapiszmë, zrobimë/zróbmë; chcemë zapisac, chcemë zrobic
2 pers.	zapiszë/zapisz, zrobi/zrób	zapiszëta/zapiszta, zrobita/zróbta
3 pers.	niech zapisze, niech zrobi	niech zapiszą, niech zrobią
wë	zapiszëce/zapiszce, zrobice/zróbce	

1

Np. dofùluj – dofùlowac • dokùńczë – dokùńczëc • należë – nalezc • pòdczorchni – pòdczorchnąc • pòstëchôj – pòstëchac • rzekni – rzeknąc • ùłożë – ùłożëc • wëwidni – wëwidnic • wpiszë – wpisac • zjinaczë – zjinaczëc

2

ùcz sã = ùczë sã

3

Òstani z Bògã! • Òstanita z Bògã! • Òstanice z Bògã!

4

Np. Ògrãnczë chùtkosc do piãcdzesãt. • Nie òstawiôj àùta w tim placu.

5

spiewac: (òn) spiéwô • (òna) spiéwãta/spiéwã • spiewôj

trãbic: (òn) trãbi • (òn) trãbił • (të) trãbi

6

niech sã swiãcy • niech przyńdze • dôj • òdpùscë • dopùscë • zbawi

Komentarz. W ćwiczeniu tym znalazły się pewne „pułapki”. Po pierwsze, czasownik *bëc* został już wykorzystany (*niech mdze Twòja wòla*) i nie ma potrzeby uzupełniać nim luki (luk jest 6, a czasowników 7). Po drugie, w języku polskim w tekście modlitwy występują archaiczne konstrukcje z formami rozkazników w drugiej osobie zamiast trzeciej: *święć się imię Twoje* (dziś powiedzielibyśmy: *niech się święci imię Twoje*), *przyjdź królestwo Twoje* (dziś: *niech przyjdzie królestwo Twoje*), *bądź wola Twoja* (dziś: *niech będzie wola Twoja*). Dosłowne tłumaczenie z polskiego na kaszubski może się tu więc nie sprawdzić.

*

W tekście *Òjczy nas* do Boga zwrócono się w 2. osobie liczby pojedynczej i za pomocą zaimków *Të*, *Twój*. Aby podkreślić szacunek do Boga, modlitwę można przeredagować następująco:

Òjczy nasz, jaczi jesce w niebie, niech sã swiãcy Wasze miono, niech przyńdze Wasze królestwò, niech mdze Wasza wòlò jakno w niebie tak téz na zemi. Chleba najégò pòwszednégò dôjce nóm dzysò i òdpùscëce nóm naje winë, jak i më òdpùszcziwómë naszim winowajcóm. A nie dopùscëce na nas pòkùszeniò, ale nas zbawice òde zlégò. Amen.

7

W wòdze ùgòtuj gãsé miãso z dodòwkã solë. Czej miãso bądze ju pòdgòtowóné, dodôj wrëczy. Ùgòtowóné miãso wëcygni z wëgòtówczy i drobno pòkrojij/pòkrój. Do zupë dodôj bұлwë i warzëwa pòkrojoné w kòstkã. Czej warzëwa mdã ju mitczë, wrzëcë/wrzuc nazòd miãso, mejrónk i dopravi solã i pieprzã.

8

Nie gadôj z drëchama! • Òddawôj ksążczy na czas. • Nie jédz w bibliotece. • Nie pijta w bibliotece. • Nie robita/róbta szërmëclu. • Nie bãdzëta/bãdzta głosny. • Nie skaczëta/skôczta pò bibliotece.

9

pòczekôj • bôczë (wedle standardu: baczë/bôcz)

10

Np.

1. Ùżëwôj ti maszinë blós do sëszeniô włosów (nié do ruchnów, bótów itd.).
2. Przódë wëczorchôj mòkré włosë rãcznikã, rozczoszë, a dopiérze pòtemù ùzij nen sprzãt.
3. Przëcwierdzë do sprzãtu nasôdkã 1 abò 2.
4. Ùzij nasôdci 1 i wësëszë abò ùtozi włosë – òb czas ùkłôdaniô frizurë rozczesôj włosë grzebieniã abò szczotkã i czeruj nasôdkã 1 na kòsmëk, jaczi ùkłôdôsz.
5. Ùzij nasôdci 2 i nadôj frizurze wiãcy òbjãtoscë. Dzãkã knãpkóm ùstawi mòc pòdmùchù lëftu i ceplëznã.
6. Wëcygni wticzkã z gniôzdka, czej môsz ju skùńczoné sëszenié.

A

przedolmaczë • przërëchtuj • wëbierzë • wëmëslë/wëmësl

B

pòdôjce • włãczë/włãcz • Zagrôjmë / Chcëmë zagrãc • Niech przinëdã • pòżëczëta/pòżëczta

ÛCZBA 11.

Trochë teorii

zabôczëta, zabëta • zabôczisz, zabãdziesz/zabądzesz • zabôczała, zabiwała • zabôczôs, zabiwôs

1

Np. Jak jô bë bëta prezydentã, tej jô bë mia wikszą starã ò rozmajité gôdci i regionalné jãzëczi. • Na drëdzi rok weznã ùdzël w maratońszcim biegù.

2

A chcôł të bë wrócëc nazôd do Wdzydz? • Jô bë chcôł dac na ôfiarã Mszë Swiãti za dësze tu pòchòwónëch ksążãt kaszëbsczich. • Co wa bë zrobilë na jegò placu? • Më bë bëlë tima zepsëtima Pòlôchama, za chtërnëch jesz niejedny nas mają. • Ale rôd jô bë jesz tëli żit, żebë tobie w rãkã dac nitkã. • Prosëła jem ce, a chòcbë sã nie wiém co dzało, żebë të sã nie òbzérôł.

3

Np. Czejbë zwierzãta gòdałë, tej jô bë kùpił mòjémù psu móbilkã. • Czejbë Pùck bëł w Tatrach, Kaszëbi bë mielë krótkò nié blós do mòrza, le téz w górë. • Czejbë kaszëbskô mòwa ni mia statusu jãzëka, pewno bë nie bëło tak wiele piãkno zrëchtowónëch ksążków.

4

Zdanie najmniej odzwierciedlające normy języka standaryzowanego: *Jak òni pòjachalë do Gduńska, Dana spita: „Mógłbës jic do krómù?”* – konstrukcja trybu warunkowego z końcówką osobową + zakończenie czasownika *-alë* (mniej polecane niż *-elë*). • Zdanie lepsze pod względem zgodności z normą: *Jak òni pòjachalë do Gduńska, Dana spita: „Të bë mógł jic do krómù?”*. • Zdanie najbardziej zgodne ze standardem: *Jak òni pòjachaelë do Gduńska, Dana spita: „Të bë mógł jic do krómù?”*.

Zdanie po przekształceniu na czas zaprzeszyły: *Jak òni **bëlë pòjachóny** do Gduńska, Dana spita: „Të bë mógł jic do krómù?”*. • *Jak òni **mielë pòjachóné** do Gduńska, Dana spita: „Të bë mógł jic do krómù?”*. • *Jak òni **bëlë pòjehelë** do Gduńska, Dana spita: „Të bë mógł jic do krómù?”*.

5

Np. Witro na Pòmòrzim bãdze piãkné wiodro, a w nocë mòże bëc grzëmòt. • We Gduńskù na termòmétrach temperatura spadnie niżi zera i bãdze mòcno padało. • W Kòscérznie mdze kòmùdno, ale cepło. Reno bãdze mòżlëwô dôka.

6

Podkreślony czasownik: *sã zeńdq*

nadgrëzesz • pòłożisz • przinǳe • przëśni • rzucyta • sparłãczã • bãdzeta/mdzeta/bãdzeta

7

Np. Òb latné ferie pòjedzesz do Francje. • W twòji familie bãdze nowé dzeckò. • Nalëzesz wiòlgã miłotã. • Pòjedzesz na bëlny kòncert. / Dostóniesz nowã gitarã. • Skùńczysz szkòłã z wëprzëdnieniem.

8

Ò sódmi wieczór jô zjém wieczerzã. – chtos gôdô, co zrobi ò sódmi wieczór • *Ò sódmi wieczór jô mdã miôt zjadté wieczerzã.* – chtos gôdô, co zrobi ò sódmi wieczór, i pòdczorchiwô, że efekt ti czinnoscë pózni bådze dërch wôżny (bådze miôt cësk na jesz dalszã przinótã) • *Witro do pôtνια zložimë ne dokùmentë.* – chtos gôdô, co zrobi witro do pôtνια • *Witro do pôtνια bãdzemë mielë ne dokùmentë zložoné.* – chtos gôdô, co zrobi witro do pôtνια, i pòdczorchiwô, że efekt ti czinnoscë bådze dérowôt jesz pózni • *Na drëdzi rok ò ten czas òne to ju zeżorgajq.* – chtos gôdô, co zrobi na drëdzi rok • *Na drëdzi rok ò ten czas òne to ju mdq miałë zeżorgóné.* – chtos gôdô, co zrobi na drëdzi rok, i pòdczorchiwô, że efekt ti czinnoscë mdze warôt téz w przinónoce

A

dóm • Mdã czëta • bådze rôczëta • pùdã • zazwòniã

B

przezëtac, zrobie:

	pòjedinczô lëczba	wielnô lëczba
1. pers.	przezëtóm, zrobiã	przezëtómë, zrobimë
2. pers.	przezëtôsz, zrobisz	przezëtôta, zrobita
3. pers.	przezëtô, zrobie	przezëtajã, zrobiã
wë	przezëtôce, zrobice	

czëtac, robie:

	pòjedinczô lëczba			wielnô lëczba	
	chłopszi ôrt	białczi ôrt	dzecny ôrt	chłopskò-persónowi ôrt	niechłopskò-persónowi ôrt
1. pers.	bãdã (mdã, bądã) czëtôt, robił	bãdã (mdã, bądã) czëta/czëtała, robia/robiła	bãdã (mdã, bądã) czëtało, robiło	bãdzemë (mdzemë, bądzemë) czëtelë, robilë	bãdzemë (mdzemë, bądzemë) czëtałë, robiłë
2. pers.	bãdziesz (mdziesz, bądziesz) czëtôt, robił	bãdziesz (mdziesz, bądziesz) czëta/czëtała, robia/robiła	bãdziesz (mdziesz, bądziesz) czëtało, robiło	bãdzeta (mdzeta...) czëtelë, robilë	bãdzeta (mdzeta, bądzeta) czëtałë, robiłë
3. pers.	bãdze (mdze, bądze) czëtôt, robił	bãdze (mdze, bądze) czëta/czëtała, robia/robiła	bãdze (mdze, bądze) czëtało, robiło	bãdã (mdã...) czëtelë, robilë	bãdã (mdã, bądã) czëtałë, robiłë
wë	bãdzece (mdzece, bądzece) czëtelë, robilë				

C

Rozkazowniczi: Pòjta/Biéjta/Biôjta za kùpizama. • Platujta pòscél. • Niech òn robi czwiczenia.

Zastrégòwniczi: Wa bë pòslè za kùpizama. • Wa bë platowelè pòscél. • Òn bë robił czwiczenia.

ÙCZBA 12.

1

Np. Piäkno wëzdrzisz. • Òbleczè sä cepłò. • Pòzdrôwióm Cã serdeczno/sertno.

2

Kasza bëlno spiéwô. • Jesmè pòmalowelè jizbã na zelono. • Adóm skòcził wësok. • To je ale drãgò zrobie!

mòckò – zdrobnienie òd przèczasnika *mòcno*

3

wëższy • prostszy • lepszò • mòcniészé • ceplészé • szpòrtowniészì (barżì szpòrtowny)

4

dłëgszò • nòdłëgszò •• mniészò • nòmniészò •• cemniészé • Nòcemniészì

Uciekające samogłoski (s. 173)

ter's – teròz (terò), naj' – najì

5

nòwëższy • nòdłëgszã • wiãkszé/wikszé • głãbszé

6

nòbëlنيészégò • wiãcy/wicy • Nòserdeczniészé

7

chùtczi (chùdzy – forma niepolecana w KSN, ale podana jako przykład w GKJ, s. 96) • nòchùtczi (nòchùdzy) • rzadzy • nòrzadzy • lepi • nòlepi

8

Przykładowe wypowiedzi:

- A. Mëszlã, że lepi je mieszkać na wsë, bò tam je wiele wiãcy placu niżle w gardze. Lëdze mają lepszi przëstãp do słuńca, bò bùdinczi sã òglowò niższé. Ti, co nôlepi czëją sã sami, nie mùszã gadac z sąsadama, bò òni sã dali jak w miesce, gdzie kòzdi mieszkò kòl se, jeden na drëdzim. Mòże pòddëchac czëstszim lëftã i spãdzëc dzëń bez gardowégò trzòskù. Na wsë zëcé pënie wòlny, co je dlò wiele lëdzy nòwòzniészé.
- B. Tak wies, jak gard mają swòje dobré stronë, le wedle mie nôlepi zëc w miesce. We wsë je cëszji, ùbëtni i z fest czëstszim lëftã, równak człowiek je barzi òddizolowóny òd swiata – mò dali do krómów i rozmajitëch instytucjów. Gwës, że w gardze je głosni, a wkòł fùl lëdzy, le je téż wszãdze blëzi i zëcé je czësto prostszé.

A to historia!

zesziwk – wyraz rodzimy (por. pol. zeszyt ← zeszyć) • heft – germanizm (*das Heft* – niem. zeszyt)

A

Znankòwnik	Znankòwnik – kòmparatiw	Przëczasnik	Przëczasnik – kòmparatiw
wësoczi	wëszzi	wësok	wëzi
młodi	młodzi	młodo	młodzy
stòri	starszi	staro	starzi
wiòldzi	wiãkszi/wikszi	wiele	wiãcy/wicy
mòli	mniészzi	mało	mni
snòzi	snòzniészzi/snòszzi	snòże/snòzo	snòzi
pëszny	pëszniészzi	pëszno	pëszni
piãkny	piãkniészzi	piãkno	piãkni
brzëdczi	brzëdszi	brzëdkò	brzëdzy
dobri	lepszi	dobrze	lepi
lëchi, zli	gòrszi	lëchò, zle	gòrzi
grëbi	grëbszi	grëbò	grëbi
chùdi	chùdszi	chùdo	chùdzy
nisczi	niższzi	niskò	niżi
szëroczi	szërszi	szërok	szërzy
wąsczi	wãszzi	wąskò	wãzi
dłudzi	dłëgszi	długò	dłëzi
krótczi	krótszi/krotszi	krótkò	kroczy

chùtczi	chùtszi	chùtkò	chùdzy/chùtczi
pòmalëczny	pòmalëczniész	pòmalëczno	pòmalëczni
gãsti	gãstszi/gãscész	gãsto	gãscy
rzôdczi	rzôdszi	rzôdkò	rzadzy
czekawi	czekawszi	czekawie (czekawò)	czekawi
jimrotny	jimrotniész	jimrotno	jimrotni
mòcny	mòcniész	mòcno	mòcni
słabi	słabszi	słabò	słabi
cwiardi	cwiardszi	cwiardo	barzi cwiardo / cwiardzy
mitczi (miãtczi)	mitczész (miãtczész)	mitkò (miãtkò)	mitczi
zdrów, zdrowi	zdrowszi	zdrowò	zdrowi
chòri	barzi chòri (chòrszi)	chòro	chòrzy
bògati	bògatszi	bògato	bògacy
biédny	biédniész	biédno	biédni
mądrzi	mądrzész	mądrze (mądro)	mądrzi
głupi	głëpszi	głupie	głëpi
daleczi	dalszi	dalek	dali
blisczi	blëzszi	bliskò	blëzi